

Vida Deželak Barič – šestdesetletnica

17. junija je praznovala šestdesetletnico dr. Vida Deželak Barič, znanstvena sodelavka Inštituta za novejšo zgodovino. Kot je »abraham« v slovenski življenjski tradiciji nekakšna prelomnica v zrelih letih, tako je šestdesetletnica med zgodovinarji tradicionalna obletnica, prvi življenjski prag, na katerem se ozremo nazaj na svoje znanstveno in strokovno delo, uspehe, in hkrati primerna priložnost za zaključno zaokrožitev rezultatov svojega znanstvenega opusa.

Kolegica Vida je vse svoje strokovno in znanstveno delo v treh desetletjih in pol, odkar se je po končanem študiju zaposlila, povezala z Inštitutom za novejšo zgodovino. Tedaj, ko je leta 1979 kot sveža diplomantka zgodovine in umetnostne zgodovine na ljubljanski Filozofski fakulteti dobila priporočilo profesorjev in s tem priložnost, da se zaposli na tedanjem Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, se je ravno zaključila presoja raziskanega in prizadevanje, da se raziskave dopolnijo in sistematizirajo s še neraziskanimi, vendar nujnimi temami, in pritegnitvijo novih mladih sodelavcev, tudi za raziskovanje tem v tedaj za oblast zelo pomembnem obdobju narodnoosvobodilnega boja. Kolegica Vida je dobila svojo nalogo prav v srži te legitimirajoče tvarine – da raziskuje zgodovino Komunistične partije Slovenije, ki je bila – paradoksalno – do tedaj razen nekaj člankov skoraj neraziskana. V sodelovanju z mentorjem dr. Tonetom Ferencem je najprej oblikovala zasnovo magistrske naloge, v kateri si je zadala za cilj, da podrobno prouči organizacijo komunistične partije na Slovenskem v vojnem obdobju tako v organizacijskem smislu kot v 'človeških virih', da globlje prikaže probleme politične sile, ki je vodila narodnoosvobodilno gibanje in socialistično revolucijo. Magistrski študij je mentor jemal skrajno resno; Vida je skoraj vsako sredo popoldan sedela v njegovem kabinetu (ko sem se ji leto pozneje na teh študijskih pogovorih o obdobju druge svetovne vojne pridružil, smo se skupaj družili še dve leti in pol) in ta šola nama je koristila še dolga leta, karkoli že sva si tedaj o njej mislila. In še eno šolo je treba vsaj omeniti, pridobitev večine enciklopedičnega pisanja, saj je tudi Vida Deželak že v začetku osemdesetih let sodelovala pri pisanju člankov za Enciklopedijo Slovenije, pogosto takih, ki so terjali najprej raziskovalno delo, pa čeprav za deset vrstic teksta.

Minuciozno in v celoti impozantno raziskovalno delo je Vida najprej opravila za obdobje 1941–1943 in magisterij znanosti dosegla leta 1985 (Organizacijski razvoj Komunistične partije Slovenije 1941–1943: (april 1941–september 1943, Ljubljana, 1985, 429 str.). Prav obdobje 1941–1943 je bilo raziskovalno najbolj zahtevno; malo pisanih virov, veliko obstoječih, a različno zanesljivih spominskih virov. Deželakova

jih je vse 'predihala', a se je pri preverjanju oprla tudi na ponovno presojo ustnih virov, kritičnega soočanja vseh zapisanih virov s spominom še živih udeležencev. Na osnovi magistrskega dela je pripravila vrsto razprav o organiziranosti KPS, ki jih je objavila po večini v inštitutskih Prispevkih za novejšo zgodovino (PNZ): razvoj Komunistične partije Slovenije na Štajerskem, v Ljubljani, na Gorenjskem. Z njimi se je tudi v širši javnosti uveljavila kot poznavalka tedaj družbeno zelo pomembnega segmenta zgodovinopisja odporniške organizacije, ki je bila tudi v slovenskem zgodovinopisju v primerjavi z raziskovanjem oboroženih enot odporništvu zapostavljena. Izpostaviti je še posebej treba razpravi o organizaciji KPS v partizanskih enotah tistega časa (Organiziranost Komunistične partije Slovenije v partizanskih enotah 1941–1943. PNZ, 1988, št. 1–2, str. 63–93) in razpravo o sestavi najvišjega vodstvenega političnega telesa KPS (Osrednje vodstvo Komunistične partije Slovenije v vojnem obdobju 1941–1945. PNZ, 1993, št. 1/2, str. 87–98), v kateri je razrešila večino dilem o personalni sestavi (!) osrednjega političnega organa KPS, katerega članstvo je odražalo tako izjemni čas (aretacije, smrti, prostorska razdeljenost) kot tudi notranja trenja, ki so bila v glavnem v povojnem času kot neprijetna najraje 'pozabljena'. S to razpravo je časovno že posegla na področje svoje doktorske naloge. V skladu z inštitutskim, a tudi osebnim programom, je namreč za temo doktorske naloge na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani predložila organizacijsko vprašanje KPS v vojnem obdobju; ne le kot vprašanje osebne sestave organov in organizacij v kolikor toliko izdelani in hkrati neprestano spreminjajoči se hierarhično zgrajeni organizaciji ilegalne politične stranke *posebne vrste*, pač pa tudi kot vprašanje, kako se je organizacijsko vprašanje sploh odražalo v politični strategiji in taktiki KPS. Ob tem je s svojim poznavanjem te specifične tematike poskušala odgovarjati v novem času intenzivnega preverjanja vseh dotedanjih izhodišč tudi na vprašanja o razmerju odporniškega gibanja do revolucije (Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev. PNZ, 1995, št. 1/2, str. 137–162).

V drugi polovici devetdesetih let je zaključila svojo disertacijo, ki jo je leta 2000 obranila na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (Organizacijsko vprašanje Komunistične partije Slovenije 1941–1945, Ljubljana 1999, 468 str.), spet pod mentorstvom dr. Toneta Ferenca. Del disertacije je objavila v knjižni obliki v inštitutski knjižni zbirki nekaj let pozneje, ko se je Inštitut za novejšo zgodovino odločil, da v vedno bolj komercialno usmerjenem založniškem prostoru sam sistematično poseže v objave znanstvenih rezultatov zgodovinopisja (Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943, . Ljubljana 2007, 429 str. (Razpoznavanja, 7). V monografiji je v šestih poglavjih sistematično prepletla prikaz organizacijskega razvoja KPS s političnimi izhodišči in delovanjem KPS v odporniškem gibanju in njenem lastnem notranjem oblikovanju politike v obdobju od okupacije Jugoslavije aprila 1941 do konca leta 1943, ko se je odporniško gibanje po italijanski okupaciji močno utrdilo in razširilo tako v Ljubljanski pokrajini kot – še posebej – na Primorskem. Znanstveno utemeljeno, z uporabo vseh razpoložljivih virov, ki jih je sistematično pregledovala in zbirala v arhivih v Beogradu in Sloveniji, je pokazala na dve točki; da je KPS šla v odporniški boj »tako rekoč brez kakršnihkoli zadržkov« in vanj vključila

vse svoje sile, ter na drugi strani, da je v tej brezkompromisni usmerjenosti sledila predvsem lastnemu političnemu cilju revolucionarne preobrazbe družbe, čeprav ni zanemarila tudi nacionalne osvoboditve.

Obdobje zaključka pisanja disertacije se je odrazilo tudi s komentirano objavo virov o problemu delovanja Komunistične partije Slovenije na Primorskem, kjer se je njena internacionalistična usmerjenost in zavezanost principom mednarodnega komunističnega reda v Kominterni srečevala s problemom samoodločbe in zavezanosti ustvaritve nacionalne enote s priključitvijo območja etnično slovenskega območja k Sloveniji. (Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem: 1942–1944, Ljubljana, 2001, 179 str. (Viri, 16)). V komentirani objavi zapisnikov in drugega materiala dveh pokrajinskih partijskih konferenc se zrcali ne le samo delovanje KPS na območju, ki je bilo že več kot dve desetletji v sestavi italijanske države, pač pa tudi vprašanje odnosa s KP Italije, s katero se je KPS stikala v bližnjih mestih Trstu in Gorici, in vprašanju sodelovanja obeh odporniških gibanj ob jasni zahtevi slovenskega, da se Primorska priključi Sloveniji.

In ni odveč poudariti, da je Vida prispevala tudi večino na problematiko delovanja Komunistične partije Slovenije nanašajočih se tekstov za inštitutsko monografijo Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992. Ljubljana 2005, 2006), v katerih je podala prve sintetične interpretacije svojega dotedanjega raziskovanja.

V teh letih je Vida Deželak Barič načela tudi temo, ki je v njenem strokovnem in znanstvenem delu postala v naslednjem desetletju za več let njena poglavitna preokupacija. V razpravi Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev (PNZ, 1995, št. 1/2, str. 137–162) je med ostalimi sodelavci inštituta, ki so pripravljali projekt popisa žrtev druge svetovne vojne in povojnih pobojev, načela vprašanje žrtev med članstvom KPS, pa tudi odnosa KPS do velikih žrtev med pripadniki odporniškega gibanja, ki jih je terjalo tako intenzivno odpornišтво. Na to je spomnila prvič že ob uvodnih izhodiščih projekta na posvetu leta 1995. Deset let za tem je namreč postala vodja ciljnega raziskovalnega projekta, ki si je po več letih izvajanja zastavil nalogo, da po zakonsko omogočenem odprtem dostopu do matičnih podatkov za ta posebni primer preveri podatke že ugotovljenih smrtnih žrtev in hkrati odkrije nove. Tedaj je še bilo živo predvidevanje, da bo prav gradivo matične službe (dokončno) razrešilo odprte probleme pomanjkljivih in dvomljivih podatkov o osebah, ubitih ali padlih v času druge svetovne vojne in zlasti v letu 1945, ko je prišlo do množičnih povojnih pobojev. Vida Deželak Barič je zapored vodila dva taka projekta, v katerih so v petih letih tri sodelavke pregledale gradivo o umrlih osebah celotnega sistema matične službe v Sloveniji, kar je bilo skrajno zahtevno, a je vodstveno nalogo opravila s človeško občutljivostjo. Njeno poglobljanje v problematiko žrtev druge svetovne vojne in prvega povojnega obdobja je vodilo tudi v vrsto objav o tej problematiki, ne le številne intervjuje, druge javne nastope in strokovne članke. Med njimi je treba posebej omeniti njeno vodenje celotnega podprojekta in urednikovanje publikacije Žrtve druge svetovne vojne v Zasavju, ki je plod sodelovanja Zasavskega muzeja in Inštituta za novejšo zgodovino (Trbovlje, 2012 (2013)). S to

publikacijo je raziskovalna skupina inštituta, ki se ukvarja z žrtvami druge svetovne vojne, izvedla pilotno raziskavo na manjšem območju, v kateri je pridobila izkušnje za zastavljeno študijo o žrtvah druge svetovne vojne in prvega povojnega leta v Sloveniji. Celovito interpretacijo smrtnih žrtev druge svetovne vojne in prvega povojnega obdobja na Slovenskem pa je podala v referatih na posvetih Represija med drugo svetovno vojno in v povojnem obdobju v Sloveniji in v sosednjih državah (Posledice vojnega nasilja: smrtno žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem. V: Nasilje vojnih in povojnih dni. Ljubljana 2014, str. 11–36 (Vpogledi 8)) in Odstiranje zamolčanega. (Smrtno žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem in notranji obračun. V: Damjan Hančič, (ur.), Gregor Jenuš (ur.), Neža Strajnar (ur.). Odstiranje zamolčanega : zbornik prispevkov, (Zbirka Totalitarizmi – vprašanja in izzivi, 3). Ljubljana 2013, str. 69–84). Naj ob tem poudarim, da je Vida nastopila na številnih znanstvenih in strokovnih posvetih, tudi v nekdanjem jugoslovanskem prostoru in v tujini, na katerih je predstavljala širok spekter tem iz svojega širšega raziskovalnega področja.

Čeprav je njeno raziskovalno področje v glavnem historičnem toku, torej »moško«, pa je Vida Deželak Barič pokazala tudi poseben posluš za žensko in njen položaj v družbi v tem prelomnem, surovem obdobju. Med rezultati tega raziskovalnega zanimanja velja omeniti sintetične preglede Vloga in položaj žensk na Slovenskem v narodnoosvobodilnem boju in revoluciji 1941–1945 (Milica G. Antić (ur.) Naše žene volijo. Ljubljana 1999, str. 21–40), Uresničevanje ženske enakopravnosti na Slovenskem med drugo svetovno vojno in po njej. Borec, 2009, št. 657/661, str. 236–268) in Politizacija ženske na Slovenskem v času druge svetovne vojne (Aleksander Žižek (ur.) Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september – 2. oktober 2004. Ljubljana 2004, str. 317–322), pa tudi več študij o politično pomembnih ženskah tega obdobja; predvsem pa študijo o enem redkih dogajanj v vojnem času, ki so ga vodile in se ga udeleževale predvsem ženske – demonstracije za izpust političnih zapornikov v Ljubljani leta 1943 (Na svidenje prihodnje sredo: ženske demonstracije v Ljubljani 1943. Ljubljana 2005, 133 str.), ki jo je razvila iz dela v več komisijah o problemu spomenika medvojnimi demonstracijam v mestu.

Čeprav ji usoda, kar zadeva zdravje, ni prav naklonjena, kot ji že večkrat prej ni bila, pa je Vida Deželak Barič polna zavzetosti za raziskovanje, poglobljena v obdobje, ki ga raziskuje tri in pol desetletja, vztrajna v delu in skromna v želji po osebni promociji. Verjamem, da bo tudi to zdravstveno oviro premagala in uresničila svoje raziskovalne in publicistične načrte, med katerimi, kolikor vem, zavzema osrednje mesto druga monografija o razvoju Komunistične partije Slovenije v vojnem obdobju. Slavljenci dr. Vidi Deželak Barič kolegice in kolegi ob življenjskem jubileju iskreno čestitamo, želimo ji notranjega zadovoljstva in uresničitve vseh načrtov in želja, tistih, ki so del njene raziskovalne opredeljenosti, in onih osebnih!

Damijan Guštin